

dr. Vlado Nartnik

Od svetega Velka do velikana Krištofa

Izročilo panonskih Slovencev navaja nenavadno in za pastirsko življenje daljnosežno delovanje treh svetnikov od svetega Velka prek svetega Češka do svetega Jurija. *Pastirska molitev* (SNP III 5003) se je namreč na začetku paše na Jurjevo molila takole:

Sveti Velko, brani mojo belko,
sveti Češko, daj ji vime težko,
sveti Jurij, ti nam pa zakuri,
da bo sonce peklo
ino maslo teklo!

V podani molitvi nastopajoča prva dva svetnika – sveti Velko in sveti Češko – sta naprej primerljiva z Jezusom v tolminski legendi *Jezus prosi za porodnice* (SLP I 20) na eni in malim fantom Florjanom v štajerski legendi *Marija prosi za porodnice* (SLP II 114) na drugi strani:

Jezus po morju plava,
po morja globočin,
riba za njim perplava,
riba Faronika.
“O čakaj, čakaj, riba,
riba Faronika:
te bomo kaj prašali,
kak se po svet godi.”
“Če bom jaz rep vzvila,
ves svet bo pogubljen;
če se bom obrnila,
ves svet bo potopljen.”

Leži, leži ravno polje,
čez polje pelje cestica,
po cesti gre en majhen fant,
Marija ga je srečala:
“Hole, hole, ti mali fant,
le kam mi pojdeš ti?”
“Jaz pa grem na Donavo,
koder koli hodil bom,
za mano vse gorelo bo.”
“Le nej, le nej, ti mali fant,
ti mali fant, sveti Florjan:
če se ne šonaš drugih mi,

“Nikar, nikari, riba,
riba Faronika:
zavolj teh otročičov,
zavolj porodnih žen.
Pekel se je napolnil,
svet raj pa prazen je!”

šonaj se porodnih žen
ino drobnih otrok,
ki v zibelki počivljejo!”
“Jaz se ne morem šonat več:
Dete ni staro sedem let,
grehov že ma za tisoč let.”

V navezavi na predhodno molitev je v eni in drugi legendi pozornosti vredna zlasti glasovna podobnost imen ribe Faronike in malega fanta Florjana. Podobnost navaja na misel, da se za neprijazno ribo Faroniko lahko skriva nekdanja riba Perunika in za neprijaznim fantom Florjanom nekdanji čeh Perun glede na to, da je samostalniček kot besedotvorna podstava imena Češko pravzaprav sinonim samostalnika fant (Nartnik 1996, 152). In ker je za prijaznim Jezusom v prvi legendi spet slutiti nekdanjega Velesa, za prijazno Marijo v drugi legendi pa nekdanjo Mokoš, oblikujejo domnevno prvotna imena naslednje navzkrižje:

riba Perunika

Veles

Mokoš

čeh Perun

Da je ribi Faroniki predhajala riba Perunika, govori dodatna primerljivost njenega imena z imenom kače Veronike (Šmitek 2012, 300), kakor jo je po kamniškem izročilu upodobil Miha Maleš (Cevc 1958, 112):

Pa tudi primerljivost z imenom Janezove botre svete Veronike v belokranjski legendi *Jezusov kerst* (SLP II 117):

Ojt Janez, ljubi Janez,
gospod ino Šentjanž!
V puščavi je prebival
let triintrideset:

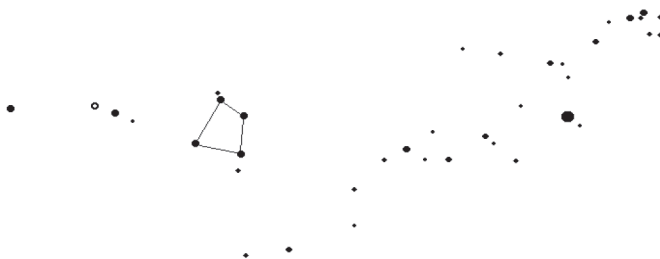
življenje mu je bilo
korenje praprotno,
pijača mu je bila
rosica juternja,
če zjutraj je zamudil,
je cel dan žejen bil.
Za postljo mu je bila
ta terda skalica,
odeja mu je bila
medvedja kožica.
Sosedje so mu bile
nebeške zvezdice
in ljuba mu je bila
nebeška lunica.
Nato so perpeljali
to dete Jezusa:
"Oj, kersti ti to dete,
to dete majceno!"
"Kako bom dete kerstil,
ker nisem kerščen sam?"
"Oj, Janez, ti si kerščen
v telesu maternem."
"Kako sem Janez kerščen,
ker botrov ne poznam?"
"Tvoj boter je od onod,
kjer sonce doli gre,
in botra je od onod,
kjer sonce gori gre:
je botra tvoja bila
sveta Veronika."
Nato sta perletela
bela golobca dva:
ta prvi je pernesel
gorečo svečico,
ta drugi je pernesel
sreberno kanglico.
Janez potem kerščuje
to dete Jezusa:
"V imen Boga Očeta,
Sinu, Svetga Duha!"

Posebnost je tokrat v tem, da sveta Veronika v vlogi vzhodne botre šele sledi zahodnemu botru, podobno, kakor hiranje zadnjega krajca na vzhodu

še le sledi krepitvi prvega krajca na zahodu. Belokranjska legenda se skratka sklada s pojavnostjo nočnega neba tako, da Janezovemu botru bolj ali manj ustreza zahodno ozvezdje Kita:

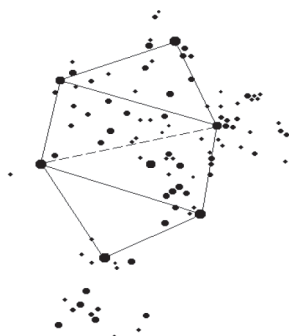
Medtem ko Janezovi botri ustreza vzhodno ozvezdje Hidre z ozvezdjem Krokarja na hrbtu:

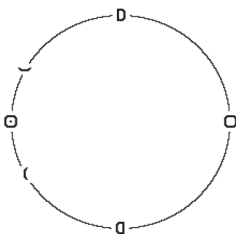
Na južnem nebu med zahodnim botrom in vzhodno botro pa se s svetim Janezom naposled krije ozvezdje Oriona oziroma Andražev križ (Matičeto 1974, 51 in 52):

Vključen v širši sestav šestih ozvezdij nosi Andražev križ tudi Jurijev mlaj, potem ko se po ekliptiki, ki ustreza osnovnici zgornjega trikotnika, tekoče zvrstita že Velkov ščip in Češkov prvi krajec:

Prekotnica med zgornjim in spodnjim trikotnikom vrh tega dodaja protistavo med malim fantom Florjanom v podobi stare lune, stoječe pred srečanjem s soncem, ter Jezusom v podobi mlade lune, ležeče po srečanju s soncem, le da v davnem času, ko je pomladni mlaj še bil nad Andraževim križem:

Medtem se je namreč pomladni mlaj iznad Andraževega križa pomaknil pod ozvezdje Andromede s Pegazom tako, da pravzaprav obrača zaporedje svetega Velka in svetega Česka v naslovu gorenjske romane *Pegam in Lambergar* (SLP I 1). Gre za to, da se za triglavim Pegamom domneva ponemčeno ime nekdanjega Čeh, če že ne čeha Peruna, medtem ko je vezanje Krištofa Lambergarja z nekdanj triglavim Obrom še bolj zapleteno:

triglavi Pegam

Krištof Lambergar

čeh Perun

triglavi Ober

V romanci se ošabni Pegam najprej loti časti in oblasti nemškega vladarja, ne da bi vedel za kranjskega junaka Krištofa Lambergarja in njegovo mater. Krištofovi materi pač ni neznana skrivnost Pegamove triglavosti:

Tam beli Dunaj mi stoji,
na Dunaju kaj se godi,
me dobro poslušajte vi!
Je sredi mesta tratica,
na trati raste lipica,
Dunaj hladi nje senčica;
v senci miza rumena,
okoli mize stoli pa,
sedi na stolih gospoda.
Med njimi cesar govori:
"Po moji misli se mi zdi,
kraljestvu našmu glihe ni."
Perdirja Pegam, perderči,
tako ošabno govori:
"So prazni vaš pogovori!"
Naprej še Pegam govori:
"Kaj pravim vam, gospodje vi,"
– Cesarja ven tud ne spusti –
mate veliko gospostvo,
pa ne junaka pod sebo,
kir bi poskusil se z meno."
Odgovori cesar tako:
"Kaj češ prašati me za to?
Ga mam, da ti presedal bo!
Na kranjski zemlji mi živi,
kjer se na Kamnu govori,
se nikdar tebe ne boji.
Krištof Lambergar z imenam
na sinji skal prebiva tam,
te v pest želi dobiti sam."
Prav Pegam: "Pišite mu list,
doma pusti naj vse na stran,
perdirja meni naj v bran!"
Mu reče cesar pisat list,
človeka berzega dobit,
da more kmal do njega prit.
Izgovori komaj enkrat,
se najde precej pobič mlad,
kir list ponese njemu rad;
ponese v lepo deželo,
v gorato kranjsko deželo,
tja Krištofo Lambergarjo.
Zvečer je Dunaj zapustil,

leti, ko b zlodej ga podil,
je zjutraj že v Teržiču bil.
gospode tukaj gor budi,
pohlevno nje nagovori:
"Kje Krištof Lambergar stoji?"
Pred njim se vsi perklanjajo,
se njemu nič ne zlažejo,
mu z perstam grad pokažejo.
Za kapo vtakne beli list,
naprot perkloni se jim nizk,
gre hitro ko nebeški blisk.
V lini stara mat stoji
ino per sebi govori,
da to pa že nič prida ni.
Do sina teče svojega,
do Krištofa Lambergarja,
da b ga lepo podučila:
"Konjiča maš ko ptičico,
zoblje zlato pšeničico,
pije sladko rebulico.
Stoji per jaslih sedem let,
na sonce mi nikol ne gre,
no, videl ni še belga dne."
Tako še mati rekla je:
"O, kaj ti pravim, Krištofe,
na te reči poslušaj me!
Hudiča ima Pegam dva,
premagal bodeš ti oba,
le glej, da te ne zapelja.
Ak bodeš videl tri glave,
ta krajne njemu pust obe,
na srednjo naj ti sablja gre."

Krištof odhiti na Dunaj in tam v dvoboju na širokem polju sname pravo glavo triglavega Pegama, vladar pa ga nagradi s tremi gradovi na Kranjskem:

Poda se v svetlo kamrico,
na glavo dene kapico,
perpaše sebi sabljico,
zasede konja berzega,
roko pa materi moli:
"Mat moja, zdrav ostanite vi!"
Mi zdaj pa z konjam zaderči,

ko strela hitro mi leti,
no se popred ne vstanovi:
na Dunaj pride v splav v skok,
so per kosilu vsi okrog,
Pegamu pade žlica z rok.
Tako mu Pegam govori:
"Naj preveč teb se ne mudi,
da glave bi ne zgubil ti!
Al hočeš kaj počakati,
al češ se precej mahati
no tvojo glavo vagati?"
Tako mu Krištof govori:
"Ne bom se dolgo jaz mudil,
na Kranjskem sem še včeraj bil."
Ga praša Pegam spet tako:
"Kje pa se bo godilo to?
Al tu na terg širokemo?"
Mu pravi Lambergar tako:
"Na polju, da vsi vidiijo,
za naju čast se bijeva."
Nasproti si zadirjata,
za ušesmi se oprasneti,
si nič ne storta hudega.
Tako pa Pegam govori:
"Premočnega mi še blo ni,
te, Krištofe, to kaj skerbi?
Al konjič tvoj bo žaloval,
po polju bode rezgetal,
ko gospodarja bo iskal?"
Tako pa Krištof govori:
"Za drugega pa meni ni
ko to, kar tebe mal skerbi:
Za tvojo židano gospo,
ker tako mlada vdova bo.
Ne veš, da men dopadla bo?"
Se v drugo Pegam zaleti,
se Krištofu pokaže kri,
mu vendar sile ne stori.
Ko v tretje vkup zadirjata,
takrat se dobro počita,
za vselej boj razločita.
Je meril Krištof srednjega,
na stran je pustil krajna dva,

vdari ravno srednjega.
je njemu pravo glavo vzel,
pa hitro njo na jelca vjel,
ves Dunaj je čez to vesel.
Derči na beli Dunaj z njo,
z junaka Pegama glavo,
jo kaže Dunajcam lepo.
Mu reče presvetli cesar:
"Junak ti moški Lambergar,
kaj češ imeti za svoj dar?"
Pa Lambergar odgovori:
"Na Kranjskem imam tri gradi,
da b moji, prosim, lastni bli!"
Tako mu cesar govori:
"Kar češ imet, naj se zgodi,
kar dolgo le tvoj rod živi!"

Triglavi Pegam spominja zlasti na češkega kralja Premysla Otakarja II., ki je leta 1278 padel na Moravskem polju pri Dunaju v spopadu z vojsko nemškega kralja in rimskega cesarja Rudolfa I. Le da je Premysl Otakar II. slej ko prej posnemal davnega kralja Sama oziroma Samoroga, ki je leta 623 že združil Slované od Lužice do Korotana, da so se postavili po robu oblastnim Obrom. Obre namreč odraža krstno ime kranjskega junaka Krištofa Lambergarja v romanci (Nartnik 1995, 135). Kako je nekdajni Ober oziroma Oforus postal Jezusa noseči velikan Krištof oziroma Krištoforus (Dolenc 1970, 209), sporoča gorenjska legenda *Krištofov kerst* (SLP II 123):

"No, kam pa gredeš, Krištof ti,
k si silno velik in močan?"
"Jaz si pa grem službe iskat
h temu gospod mogočnemu,
ki vstvaril je nebo, zemljo,
človeku dal dušo, telo."
Najpred ga sreča star možic,
tako še prav in govori:
"No, kam pa gredeš, Krištof ti,
k si silno velik in močan?"
"Jaz si pa grem službe iskat
h temu gospod mogočnemu,
ki vstvaril je nebo, zemljo,
človeku dal dušo, telo."

Potlej ga sreča sam hudič.
Na belem konju je sedel,
erdečo kapo je imel.
Tako še prav in govori:
"No, kam pa gredeš, Krištof ti,
k si silno velik in močan?"
"Jaz si pa grem službe iskat
h temu gospod mogočnemu,
ki vstvaril je nebo, zemljo,
človeku dal dušo, telo."
Krištof se vzdigne ino gre,
kamer predaleč peršel je
h temu globokmu jezeru.
Per jezeru pobič sedi,
tako še prav in govori:
"No, kam pa gredeš, Krištof ti,
k si silno velik in močan?"
"Jaz si pa grem službe iskat
h temu gospodu mogočnemu,
ki vstvaril je nebo, zemljo,
človeku dal dušo, telo."
Tako še pravi pobič mlad,
to bil je vsmiljen Jezus sam:
"Prenes me ti čez to vodo,
čez to vodo, globok morje!"
Izruval je smerečico,
imel jo je za palčico.
Per kraju mu je do čelen,
na sredi do beleh kolen.

Gorenjska legenda pripoveduje, kako velikan Krištof pri iskanju službe naleti najprej na starega moža, nato na samega hudiča na belem konju in naposled na mladega Jezusa, podano zaporedje pa z značilnimi pridevniki odseva neposredno zaporedje prihodov jesenskega zadnjega krajca, božičnega ščipa in pomladnega prvega krajca nad Andražev križ, preden se dodatni prvi krajec po pomladnem mlaju štiporamo – po Krištofovo – ne vrne čez Rimsko cesto v ozvezdje Dvojčkov. Posredni namig na vrnitev v ozvezdje Dvojčkov v obliki trinajstega meseca se skriva v pasu Andraževega križa. Če se namreč 11-dnevno razhajanje med luninim in sončevim letom vpiše v sredo pasu, se pregledno napove sedmerica trinajstih mesecev v vsakem 19-letnem krogu luninega koledarja takole (Nartnik 2012, 219):

III		XVIII
VI	XI	XVII
VIII		XIII

Vsebinsko se gorenjska legenda mikavno navezuje na Kolumbovo odkritje Amerike leta 1492, ko je Krištof Kolumb prenesel Jezusa čez Atlantski ocean. Le da je velikan Krištof hkrati tudi spomin na krst v obliki potonitve obsrke moči pri obleganju Carigrada leta 626, potem ko so se Samovi Slovani otresli obsrke nadvlade že leta 623, se pravi v 14. letu 231. kroga judovskega koledarja (Nartnik 2002, 70). Vmes sta si pomenljivo sledila najprej delni mrk kresnega sonca v ozvezdju Dvojčkov leta 624 in nato popolni mrk predadventnega ščipa nad Andraževim križem leta 625.

Literatura

- Cevc, Emilijan (1958): Veronika z Malega gradu, *Kamniški zbornik* 4, 111–145.
- Dolenc, Jože (1970): Krištof, mučenec, *Leto svetnikov III*, Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov, 209–210.
- Matičeto, Milko (1974): Zvezdna imena in izročila o zvezdah med Slovenci, *Zbornik za naravoslovje in tehniko* 4, Ljubljana: Slovenska matica, 43–90.
- Nartnik, Vlado (1995): Lambergarjev lik in ime v slovenski ljudski pesmi, *Radovljški zbornik*, 132–140.
- Nartnik Vlado (1996): Od kvarnerskega zmaja Negotina do koroškega kralja Matjaža, *Riječ* (Rijeka) 2, št. 2, 150–156.
- Nartnik Vlado (2002): Svetnik in grešnik, *Slava: debatni list* 15, št. 1–2, 67–71.
- Nartnik Vlado (2012): K oblikovanju letečih procesij na Koroškem, *Josip Šašel: Spomini II, Josip Šašel in njegov pomen za kulturno zgodovino koroških Slovencev: Zbornik simpozija o Josipu Šašlu, Koroški etnološki zapisi* 5, 215–221.

SLP I = *Slovenske ljudske pesmi I 1970*. Uredili Zmaga Kumer, Milko Matičetov, Boris Merhar in Valens Vodušek, Ljubljana: Slovenska matica.

SLP II = *Slovenske ljudske pesmi II 1981*. Uredili Zmaga Kumer, Milko Matičetov in Valens Vodušek, Ljubljana: Slovenska matica.

SNP III = Karel Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi III 1904–1907*, Ljubljana: Slovenska matica.

Šmitek Zmago (2012): *Poetika in logika slovenskih mitov: Ključi kraljestva*, Ljubljana: Študentska založba.